

ASMALØY

- fra fortid til nåtid

Se publikationer 2008

Slavn?
Lagget
paf?

Elva Forlag

ULF HJARDAR

uttalelsene 'bedre' at grunneieren satt i det rådgivende utvalget for nasjonalparken.) Sannheten er at Hvaler har en rekke arter som er truet, men alle er ikke så store og 'vakre' at de kan tas og føles på. Hvaler er - og det burde grunneieren ha visst - en unik rødlistekommune i nasjonal sammenheng. Framfor alt er Asmaløy en øy med en 'mikronatur' som kan synes å være noe nær enestående. Se nedenfor!

Fenomenet ROY

Den som har hatt størst kunnskap om asmaløynaturen, i hvert fall i det små, er uten sammenlikning Roy Kristiansen, internasjonalt anerkjent for sine oppdagelser av og kunnskaper om den naturen de fleste av oss så å si ikke vet noe om. I årene 1987 – 2002 bodde han på Asmaløy. Både når det gjelder mineraler og sopp er han en internasjonal kjendis, og har per i dag fått den sjeldne ære å få et mineral (*kristiansenitt*) og to sopparter (*Lamprospora kristiansenii* og *Entoloma kristiansenii*) knyttet til sitt navn. Nærmere 400 publikasjoner har han hittil offentliggjort i nasjonale og internasjonalt anerkjente tidsskrifter. Roy står for en viten og en kunnskap om asmaløynaturen som burde gjøre oss ydmyke og stolte.

ASMALØY – en sjelden naturperle

av Roy Kristiansen

Asmaløy fremstår som den mest interessante av alle Hvalerøyene sett fra et naturfaglig synspunkt med det største biologiske mangfoldet i hele øyriket. Øya er stedet hvor man får følelsen av å befinne seg på fjellet ved sjøen på grunn av det flate landskapet, de myke fjellformasjonene og lyngheiene.

Det spesielle med Asmaløy er:

Tydelige spor av rætt ved Brattestø; Gravningen huser den største eik- og lindeskog på Hvaler; særegne hekkeplasser for fuglelivet (Skipstadkilen og Vikerkilen); registrert ca 800

Nordøstre Asmaløy med Lisundet og skutevraket Harald. (På nordvestspissen av Asmaløy ligger Jenny.) I dette området ligger i dag campingplassen.

Postkort fra 1960-tallet.

forskjellige sommerfugler. Dessuten er øya notert som den som har flest sjeldne plante- og sopparter, og den er typelokalitet for to nye sopparter for vitenskapen. (Blindheim et al. (2007) har nylig laget en liste over sjeldne og rødlistede arter for Hvaler, hvor Asmaløy er omtalt.)

Geologi

Berggrunnen på Hvaler hører til det syd-norske grunnfjellsområde bestående av granitter og gneiser, vel 900 millioner år gamle. Sammensetningen av granitten: feltspat, kvarts og glimmer er i seg selv næringsfattige, sur og forvitrer langsomt, men da isen trakk seg tilbake etter siste istid for ca 10000 år siden etterlot den seg en tynn bunnmorene med sand, grus, stein og blokker, samtidig med at landhevingen avsatte store mengder marin kalkrik leire og skjellsandbanker som ble liggende i sprekker og kløfter, og som senere gjennom årtusener har gitt grobunn for fremvekst av trær og busker, planter og sopp.

De glatte svabergene er slipt og polert av isen gjennom tusener av år, og vi kan se dype furer og skuringsstriper

mange steder, ofte i nord-syd retning. Runde dype hull i granitten kalles for jettegryter formet av løse steiner i strøm-hvirvler.

Isen transporterte løsmasser som endte som store morene-rygger, som vi kaller raet. Det ytterste er Hvaler-raet som ligger langs sydkanten, og er aller tydeligst på Brattestø ved Pigesten fyr. Ove Arbo Høgh skriver mer om disse danselsene (Høeg 1977).

Helt syd på Viken ser vi at granitten er gjennomslått av såkalte pegmatittganger, d.v.s. grovkornet granitt hvor enkeltkomponentene feltspat, kvarts og glimmer har antatt større dimensjoner. Feltspat og kvarts ble anvendt i porselens- og glassindustrien og ved Botne på Kirkeøy ble det drevet gruvevirksomhet i 1880-årene (Kristiansen 1993 b, 2006).

Fugle- og dyrelivet

Skipstadkilen og Vikerkilen med sine avsnørte kiler er helt spesielle som hekkeplasser for et rikt fugleliv, og mange sjeldne arter er observert her. Gjøken er ofte å høre tidlig i mai like ved Skipstadkilen. Det er registrert ca 800 forskjellige sommerfugler på Asmaløy. Rådyrpopulasjonen er betydelig og man kan se flokker på opp til ni dyr. En sjelden gang påtreffer man hare, rev og grevling.

Planteliv

Allerede 1827 botaniserte M. N. Blytt på Hvalerøyene og gjorde innsamlinger, men vi vet ikke spesifikt om han samlet på Asmaløy. Robert Collett derimot botaniserte på Asmaløy i 1865, og vi finner nedtegnelser av hans funn. Plantefloraen er godt dokumentert gjennom mange publikasjoner og skrifter senere (Johansen 1980, Viken et al. 1990). Tidlig om våren kan vi se store ansamlinger av blåveis bl.a. langs veikantene ved Åsebu, og på andre kalkrike skjell-sandbanker nøkleblom og kantkonvall.

Landfastodden, denne flate landtunga, oppviser et stort antall av kalkkrevende og saltelskende planter. Her finner vi

en av de rikeste lokaliteter for den sjeldne strandmalurten, (*Artemisia maritima*), denne sølvglinsende og vondtluktende planten, såvel som den eksklusive grønnsaken strandkål, og store ansamlinger av strandkvann. Sistnevnte plante er yngleplass for en av Norges største og vakreste sommerfugler, svalestjert (*Papilio machaon*).

Kalkarse (*Hornungia petraea*) er en av de mange sjeldne plantene man finner på Asmaløy. Flere steder finner man også orkideer, som f.eks. ved Skipstadkilen hvor man kan se hundrevis av den vakre rødfiolette vårmariehånd i mai-måned. Den mye sjeldnere honningblomsten er påtruffet ved det gamle ferjeleie på Skipstadsand, men synes å være truet.

Soppfloraen

Vi er vanligvis opptatt av sopp som matauke og Asmaløy er intet unntak. Det finnes enkelte bra år med kantareller, sjampinjonger, matriser, kremler, steinsopp og ikke minst den staselige stor parasolsopp, som er så typisk for kystkommunen. Finnes gjerne i skogbryn eller langs veikanter under furu.

Men i utforskningen av soppfloraen finnes et veld av andre uspiselige eller giftige sopper, og en kartlegging gjennom et par decennier har avdekket mange sjeldenheter, eller sogar nye arter for vitenskapen (Benkert 1991, Benkert 1998, Benkert & Kristiansen 1999), og det finner man ikke overalt. Mye er ennå upublisert.

Ved Gravningen finner vi Hvalers største sammenhengende eik- og lindeskog med hassel, et lunt innslag på Asmaløy som huser et stort utvalg av planter og insekter. På våren er bunnvegetasjon helt dekket av blåveis og hvitveis. På høsten finnes også verdens giftigste sopp: grønn fluesopp, en staselig og vakker grønnfarget skivesopp, men akk så livsfarlig! Her finnes også Hvalers eneste lokalitet for rødlistearten kremlevokssopp (*Hygrophorus russula*), en stor karminrød sopp som er meget sjelden.

På Skipstad er det funnet seljepute (*Hypocrepis lichenoides*) – en merkelig sopp som vokser på døde selje- og einergreiner (Kristiansen & Torkelsen 1994), og like ved også eneste funn i Norge for Rutstroemia rhenana (Kristiansen 1993).

I vannkanten like ved Skipstadsand er det beskrevet en liten sopp, *Myriosclerotinia scirpicola*, som vokser på døde rester av *Scirpus maritimus/tabermontanii* (Schumacher & Kohn 1985).

Like i veikanten mot Li, på en gammel orestamme ble det for flere år siden funnet flotte eksemplarer av den treboende vakre lakk-kjuke (*Ganoderma lucidum*).

To meget viktige sopplokaliteter fortjener spesiell oppmerksomhet, fordi de er såkalte type-lokaliteter. Det betyr at lokaliteten er opprinnelsesstedet for første funn i verden for denne soppen, og i global sammenheng av meget høy verneverdi. Dette er steder som må bevares for kommende slekter, slik at man kan være heldig å gjenfinne den aktuelle soppen:

SKIPSTAD, gammel krøtervei langs steingjerde. Her ble det 1982 funnet en liten rosarød begersopp som er knyttet til vanlig veimose (*Ceratodon purpureus*), og ukjent for vitenskapen. Denne ble beskrevet og navngitt etter finneren Roy Kristiansen, (*Lamprospora kristiansenii*), av eksperten dr. Dieter Benkert ved Freie Universität i Berlin (Benkert 1990). Soppen er senere funnet flere steder på Hvaler, og synes å ha sin hovedutbredelse her.

GEITVIKA, parkeringslomme med grus og leire. Her ble det 1997 funnet en knøttliten gul begersopp på naken jord som var ukjent for vitenskapen, og som fikk navnet *Moravecia hvaleri* etter Hvaler, beskrevet av Benkert & Kristiansen (1999). Her finnes også Skandinavia's eneste funn av *Neottiella ricciae* (Kristiansen & Schumacher 1993) og *Lamprospora tuberculata* (Kristiansen 2006).

I samme område er det også gjort rike funn av den lille vårsoppen *Desmazierella acicola* som vokser på gamle døde furunåler. Dette materialet er nylig brukt i et stort forskningsarbeid om systematikk og slektskapsforhold (Pfister et al. 2008).

"Fonten", en liten lun fjellklove midt på øya, med hasselbusker og eiketrær, viser et sjeldent stort utvalg av uvanlige

arter, spesielt de falske morklene av slekten *Helvella* og flere er nevnt av Abbott & Currah (1997). Her finnes også den rødlistede underjordiske soppen *Hymenogaster vulgaris* (Hansen 1985).

Like før ankomsten til Listranda, på høyre side, har vi en brem av store staselige eiketrær, hvor vi bl.a. finner de to rødliste-artene oksetungesoppen (*Fistulina hepatica*), som vokser ved basis av en gammel eik, og kastanjerørsoppen (*Gyrodon castaneus*). Førstnevnte er en kjempestor rødfarget tungelignende sopp opp til 50 cm. Like ved stranda langs ved en veikant finnes en liten rød begersopp som er ny for vitenskapen, men den har ennå ikke fått navn.

Enkelte hytteplener har vist seg å være meget interessant når det gjelder soppplora, og en av de rikeste befinner seg like ved riksveien i 60 km sonen ved avkjøring til Åsebu. Denne hytteplenen er eneste finnested i Norge for flere sjeldne storsopper:

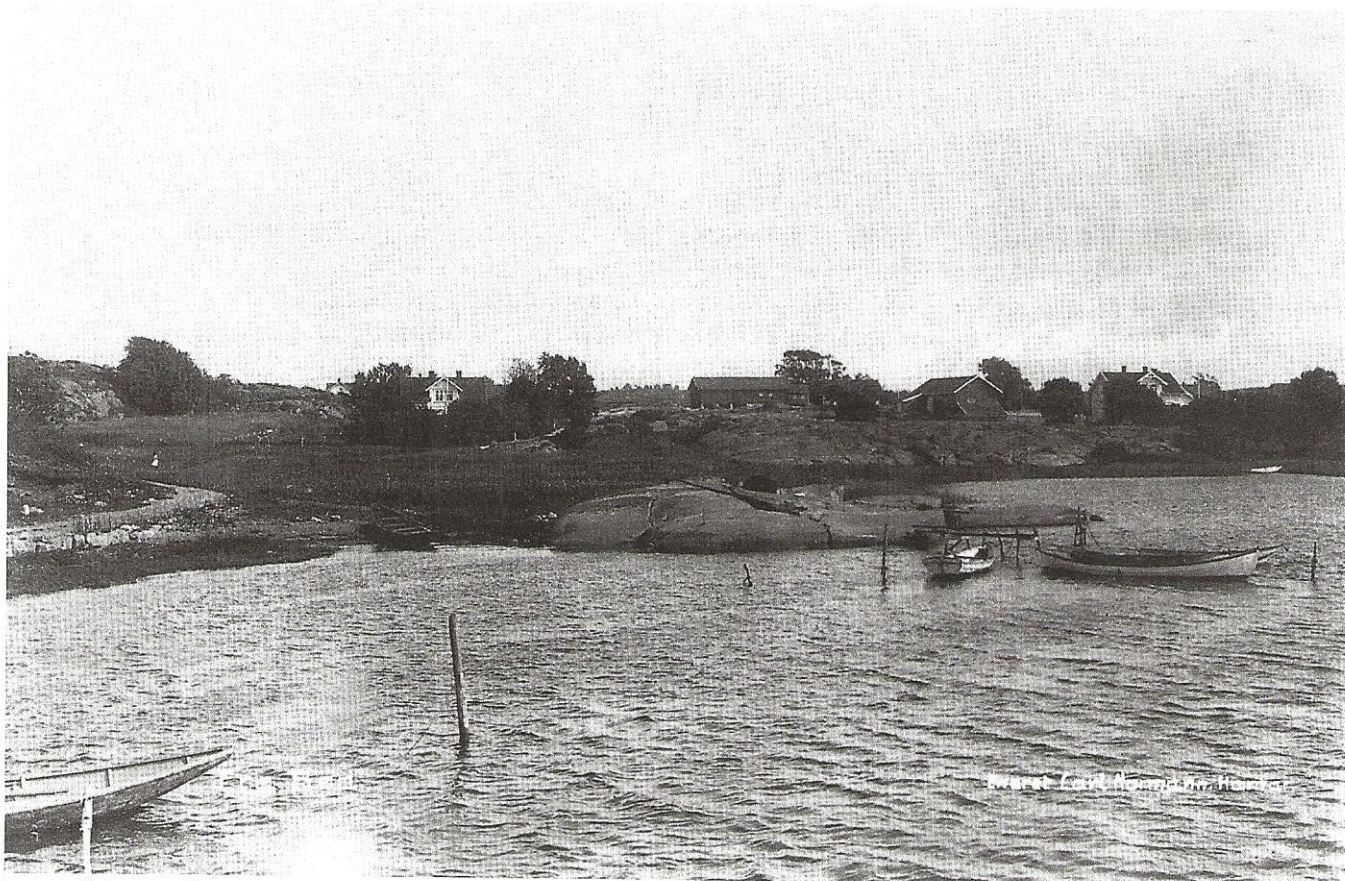
Otidea myosotis (Kristiansen 1982), en liten ørelignende sopp på nålestrø.

Cystoderma terrei var. *claricolor* (Bon 1983) en grynhatt. *Lepiota chypelarioides*, en liten parasollsopp (Bon & Kristiansen 1985).

Agaricus luteo-maculatus, en liten sjampinjong (Weholt 1998).

Den morsomme jordstjernen, *Geastrum elegans*, er omtalt og avbildet i en svensk doktoravhandling (Kristiansen 1983, Sunhede 1989). Plenen oppviser ellers et stort soppploristisk mangfold med kremler, riser, grynhatter, vokssopper m.m. Dessverre ble det for noen år siden hogd ned noen furuer av E-verket, noe som påvirket de mikroklimatiske forholdene. Dette har gjort plenen tørrere og dermed har artsantallet avtatt i de siste årene.

I gammel beitemark ved Huserstøet finner vi et stort utvalg av beitemarksopper, primært vokssopper, kølesopper og parasollsopper. Her finnes også rødlistearten narregryn musserong (*Dermoloma pseudocuneifolium*). Litt nærmere sjøen er det eneste finnested i Norge for to små begersopper: *Aleuria bicucullata* (Kristiansen 1985) og *Lamprospora arvensis* (Kristiansen 2006).

Det gamle kulturlandskapet er i sterk forandring. Rød på 1930-tallet.

Kortet er utlånt av Bjørn Refsgård.

Ved Huser gård ble det for noen år siden funnet fire knøttsmå sopper på møkk fra frittgående griser, hvor alle er nye for norsk flora, hvorav den sjeldneste var *Ascodesmis nana*, tidligere bare funnet en gang i zoologisk have i Amsterdam. (Kristiansen 1994).

Nær Håbu har vi fine grasmarker med et rikt utvalg av vokssopper, køllesopper og andre knyttet til denne type biotoper. Området er dessverre noe rasert i senere tid. Like ved vokste skarlagen vårbeger (*Sarcoscypha austriaca*), eneste finnested på Hvaler, men som ble fullstendig ødelagt av et gravarbeid i etterkant.

I nyere tid er det gjort omfattende vitenskapelige undersøkelser ved hjelp av molekylær-biologiske teknikker, som forteller om soppenes systematikk og slektskap. Del av et annet svensk doktorgradsarbeid er basert på sopp fra sauemøkk på Viker (Landvik et al. 1998). Det vil i framtiden være stort behov for sjeldne sopper som kan anvendes til vitenskaplig arbeid med hovedvekt på DNA-undersøkelser for å utforske soppenes genetiske opphav og systematikk.

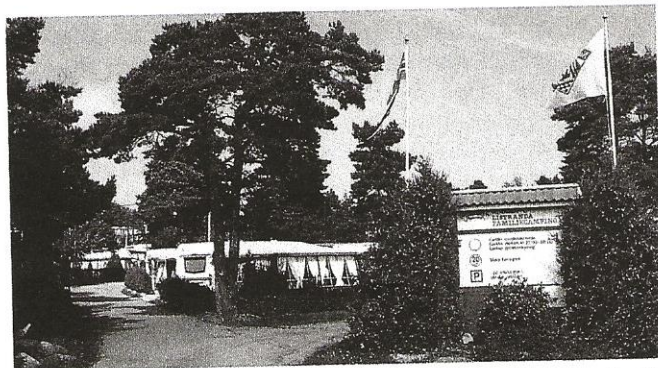
Epilog

Det sårbare landskapet blir stadig utsatt for nye prøvelser og belastninger. Det er trist å se hvordan øya de senere årene har fortonet seg som en halsbrekkende byggeplass som gradvis "spiser opp" mer og mer av landskapet og de sjeldne lokalitetene. Et større innslag i tiden er hestehold som utøver en voldsom belastning på landskapet, og gjør flere steder ugjestmilde og utilgjengelige og lite pene. Nå lages det gjerdet og stengsler over store deler av søndre Asmaløy, som begrenser fremkomligheten.

Dette er i særdeleshet synlig i områdene på grasmarkene mot Brattestø, hvor f.eks. den gamle fotball-løkken ved avkjøringen til Skipstadkilen er helt ødelagt av hesteinnhegninger. Her hadde vi tidligere et stort utvalg av grasmarksarter, samt masseansamling av en mosevoksende sjelden sopp, *Octospora melina*, omtalt av Itzerott (1983).

Likeledes er de store einerbevokste beitemarkene mot Skipstadkilen nå tråket ned og inngjerdet. De gamle landskapsvennlige gjerdestolpene i stein er "overkjørt" av hesteinnhegninger. Man utelukkes fra den friheten man hadde tidligere til å kunne bevege seg fritt omkring. Dette får også konsekvenser for dyrelivet, og spesielt for rådyrenes bevegelighet, sky som de er.

Selv om det er stopp i hyttebyggingen så popper det alli-

På Listranda ligger Hvalers store campingplass, med sommerlig liv mellom trær og knauser. Men hvordan går det med naturen - på lengere sikt.

Foto: U. H.

To veteraner på Listrand, Astrid og Odd Boleng, har 30 års campingliv på Listranda bak seg! De har stort sett vært der fra mars måned til sen høst. Fotoet er tatt en våt augustdag 2007.

Foto: U. H.

kevel opp nye boliger, - på Skipstadsand, på Viken, enda mer på Rød og sogar inn i fjellet ved den gamle butikken til Arnt Lorentsen. I tillegg dominerer Karavanklubben store områder på Listranda og Nordre Asmaløy. Hvor mye blir det igjen av den idyllen man lokker folk med til Hvaler?

Følgende lokaliteter er helt eller delvis ødelagt eller beskadiget siden rapporten til Kristiansen (2000):

- Fotball-løkken på venstre side v/ avkjøring til Skipstadkilen, samt store deler av grasmarker og landskapet ved Huser.
- Inngrep og fjerning av furuer ved Åsebu i 60 km-sonen.
- Håbu, gravearbeid for vann og kloakk.
- Utbygging ved Rød og Listranda.

Vi får håpe at Asmaløy og de øvrige Hvalerøyene blir innlemmet i den foreslåtte nasjonalparken, og at man forstår at man må forvalte naturen med respekt, slik at vi også i fremtiden kan finne nye og interessante arter, samt å bevare det vi allerede har og stadig kan formidle ny kunnskap til publikum, politikere og naturelskere, slik at Hvalers egenart ivaretas. (Utg.s hale: Den som ønsker å se Roys litteratur- og referanseliste kan ta kontakt med forlaget.)